

בין מדע והלכה

ית הלכתית הנוגעת לשאלת הגדרת תינוק שנולד כנפל [או לא] חולק הריב"ש על הרמב"ם ומבאר כי הוא חולק

שו"ת הריב"ש סימן תמו

ואעפ"י שהיה הרב ז"ל [=הרמב"ם – ע"ק] חכם בחכמת הרפואה, והטבע, ובקי בנתוח [=אנטומיה – ע"ק]; כי לא מפי הטבע והרפואה, אנו חיינ! ואנחנו על חכמינו ז"ל, נסמוך. אפילו יאמרו לנו על ימין: שהוא שמאל. שהם קבלו האמת, ופירושי המצוה; איש מפי איש, עד משה רבינו, ע"ה. לא נאמין אל חכמי היונים, והישמעאלים; שלא דברו רק מסברתם, ועל פי אי זה ניסיון, מבלי שישגיחו: על כמה ספקות, יפלו בניסיון הוא... כמוזכר בתלמוד: אני מביא ראיה מן התורה, ואתם מביאים ראיה מן השוטים? ובכמה עניינים, בסוד היצירה, הם חולקים על דברי רז"ל.

הערה [1a]: ר' יצחק בן ר' שישת (1326) - 1408) - מגדולי חכמי ספרד במאה ה-14. נודע בזכות תשובותיו ההלכתיות, שמהן נפסקו הלכות רבות בשולחן ערוך. הריב"ש התנגד ללימוד הפילוסופיה, וכן לעיסוק בחכמת הנסתר.

מיד את היחס שבין המידע המתקבל במסורת ההלכתית לבין המידע 'המדעי'? מדוע הוא איננו נכון לקבל את קר המדעי' בן זמנו? ממה נובעת הסתירה בין המדע לבין הידע המסורתי? הרמב"ם אכן שונה בתכלית. ראשית הוא נכון ליטול את הידע המדעי בן זמנו ולפרסמו כחלק מספרו ההלכתי. כ זה בין שני מינים שונים מנומק על ידיו בהלכה שלפניכם. ההלכה מבהירה את מקורותיו של הרמב"ם סטרונומיים המסובכים הנחוצים לקביעת לוח השנה העברי.

רמב"ם יד החזקה - הלכות קדוש החדש פרק יז

(כד) וטעם כל אלו החשבונות ומפני מה מוסיפים מנין זה ומפני מה גורעין והיאך נודע כל דבר ודבר מאלו הדברים והראיה על כל דבר ודבר היא חכמת התקופות והגיטריות שחברו בה חכמי יון ספרים הרבה והם הנמצאים עכשיו ביד החכמים. אבל הספרים שחברו חכמי ישראל שהיו בימי הנביאים מבני יששכר לא הגיעו אלינו. ומאחר שכל אלו הדברים בראיות ברורות הם שאין בהם דופי ואי אפשר לאדם להרהר אחריהם אין חוששין למחבר בין שחברו אותו נביאים בין שחברו אותם גוים שכל דבר שנתגלה טעמו ונדעה אמיתותו בראיות שאין בהם דופי אין סומכין על זה האיש שאמר או שלמדו אלא על הראייה שנתגלתה והטעם שנודע:

יו של הרמב"ם? מהי הלגיטימציה שלו ליטול ממקורות אלו את הבסיס להלכות? האם לדעתו אין הבדל בין חכמי הגויים? מה לדעתו היה כתוב בספרים שחברו בני שבט יששכר שהיו בזמנם מחשבי הלוח העברי? כמימים אתו? ם גם אינו בורח מן השאלה מה יהיה במצבים של סתירה. כך הוא קובע ביחס לסתירות בין האמור בדברי ידע המדעי בתחום האסטרונומי:

ספר מורה נבוכים - חלק ג פרק יד

ולא תבקשני לתאם כל מה שזכרוהו מענין התכונה [=אסטרונומיה] עם המצב כפי שהוא [=ידוע לנו על פי המדע בין זמינו – ע"ק] – לפי שהמדעים באותו הזמן היו חסרים ולא דברו בהם [חכמינו ז"ל – ע"ק] על דרך קבלה מן הנביאים, אבל מאשר הם חכמי הדורות ההם בעניינים ההם או מאשר שמעום מחכמי הדורות ההם. ולא מפני זה אומר בדברים שנמצא להם שהם מסכימים לאמת - שהם בלתי אמיתיים או נפלו במקרה; אבל כל מה שאפשר לפרש דברי האדם עד שיסכימו למציאות אשר התבאר מציאותו במופת הוא יותר ראוי באדם המעולה המודה על האמת - לעשותו:

שיש סתירה בין המדע למסורת חכמים? מהי המחלוקת העקרונית המתגלית בין הרמב"ם לריב"ש שהוזכר שר תוספת הדברים של הרמב"ם המתחילה במילים 'ולא מפני זה'. מה פתאום לומר על דברים המסכימים עם ז אמיתיים? איזו בעיה חמורה הדבר יוצר?

כ"ד חשון תשע"ב בחשון תשעב

דעות המרכזיות מתואר יפה במחלקת שבין ר' יצחק לאמפרונטי לבין רבו ר' יהודה בריאל [גדול חכמי אטליה הבין את המחלוקת ביניהם יש להקדים את סוגיית התלמוד אליה הם מתייחסים: הריגת כינה בשבת. [ליטול נשמת] בעל חיים בשבת. האיסור הוא שכן זו מלאכה, שכדוגמתה מצאנו בבניית המשכן. שכן הרגו ז' כינונו בעלי חיים [אילים] שנזקקו לעורם לשם יריעות המשכן. האם כל בעל חיים אסור להרוג?

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קז/ב

תניא רבי אליעזר אומר: ההורג כינה בשבת כהורג גמל בשבת מתקיף לה רב יוסף עד כאן לא פליגי רבנן עליה דרבי אליעזר אלא בכינה דאינה פרה [ורבה] אבל שאר שקצים ורמשים דפרין ורבין לא פליגי. ושניהם לא למדוה אלא מאילים: רבי אליעזר סבר, כאילים - מה אילים שיש בהן נטילת נשמה, אף כל שיש בו נטילת נשמה. ורבנן סברי, כאילים - מה אילים דפרין ורבין אף כל דפרה ורבה. אמר ליה אביי: וכינה אין פרה ורבה? והאמר מר: יושב הקדוש ברוך הוא וזן מקרני ראמים ועד ביצי כינים? מינא הוא דמיקרי ביצי כינים...

ז הקובעת כי אין איסור בשבת להרוג כינה שכן אין היא פרה ורבה היא הקובעת להלכה. שימו לב שאף זו יש ביקורת על המחשבה כי כינה אינה פרה ורבה. מה טיבה של ביקורת זו [על איזה מאגרי מידע היא דה הלכתית זו [מותר להרוג כינה בשבת] הנשענת על תפיסת מציאות מסוימת [כינה נוצרת מן הזיעה ולא יה ורביה] עומדת בביקורת חדשה בתחילת המאה ה-17.

ר' יצחק לאמפרונטי - פחד יצחק - ערך צידה

אני הצעיר הותב, אי לאו דמסתפינא [אמינא] דבזמננו שחכמי התולדות הביטו וראו וידעו וכתבו דכל בעל חי יהי' מי שיהי' הוה מן הביצים, וכל זה הוכיחו בראיות [ברורות] א"כ שומר נפשו ירחק מהם ולא ירוגו לא פרעוש ולא כינה ואל יכניס עצמו בספק חיוב חטאת. ובדבר הזה אמינא דאם ישמעו חכמי ישראל ראיות אה"ע יחזרו ויודו לדבריהם, כמו בגלגל חוזר ומזל קבוע...

זו מתייחס לסוגיה במסכת פסחים. הפרשנות המקובלת [עליו ועל רבן] לסוגיה היא: נחלקו חכמי ישראל עם העולם בשאלה האם כדור הארץ סובב את השמש [חכמי ישראל] או שהשמש סובבת את כדור הארץ [אומות] : ויש ראיות לטובת חכמי אומות העולם - חזרו חכמי ישראל והודו לתפיסתם המדעית של חכמי האומות. תפיסתו מחודשת הוא שלח לרבו את השאלה ורב השיב לו את האמור כאן:

שאינ לשנות הדינים המיוסדים על קבלת קדמונינו בשביל חקירת חכמי אומות העולם וכו', ואין צורך למאמין לבקש ממקום אחר ראיות וטענות, אע"פ שישנן רבות ועצומות, כי תספיק קבלת רבותינו שעל אדני הדבר הזה הטביעו ויסדו דין ומשפט גמור. ועוד עדות נאמנה אצלי מ"ש בגמרא דפסחים על ענין אם הגלגל קבוע ומזל חוזר, שחזרו חכמי ישראל באותו הזמן והורו לחכמי א"ה, וסוף דבר אחרי מאות רבות משנים כל התוכנים מאומות העולם בחקירתם עפ"י הנסיון והמופת שבו לדברי חכמינו וקבלתינו [הקדמונית] וא"כ אין לזוז ממה שנפסק עפ"י גמרתנו, אפילו כל רוחות החקירות האנושיות שבעולם באות ונושבות בו, כי רוח ה' דבר בנו. אך חסר דעת החוקר ואין שכלו מגיע לעומק חכמת הטבע ומעשה בראשית כי רב הוא וכו' וחכמי אומות העולם לא ידעו ולא יבינו בטבע כי אם שטחיות הדברים הנראים לעין ולא פנימיותם כאשר השכילו מקבלי מעשי בראשית וכו' וא"כ הדין אמת ויציב ונכון וקיים על מקומו ואין לשנותו כלל ועיקר מחמת תואנות החקירות החדשות מקרוב באו.

ת הרב [יהודה בריל]. שימו לב איך הוא משתמש בסוגיית התלמוד בפסחים [שממנה הביא תלמידו ראה] ה' לשיטתו. מי צודק? כנע והשיב לרב:

הערה [2a]: יצחק לאמפרונטי (1679-)
 (1757 מגדולי הרבנים באיטליה למד בישיבת פאדובה ובאוניברסיטה של העיר, פילוסופיה ורפואה. נדע בכל איטליה כגדול בתורה וברפואה כאחד, עמד בפיראה בראש הישיבה. חיבר אנציקלופדיה תלמודית הידועה בשם "פחד יצחק". בזמנו נתחברו בצרפת ובאיטליה האנציקלופדיות הראשונות. עבד על האנציקלופדיה שלו שנים רבות כדי לרכז לכל נושא תלמודי והלכתי מקורות מן התלמוד ומן הראשונים. היה גם הראשון לייסד כתב עת בשם "ביכורי קציר תלמוד תורה" רמח"ל היה תלמידו.

הערה [3a]: תוספות למסכת שבת דף יב א: כינה הרוחשת אינה פרה ורבה אלא באה מזיעת אדם..

הערה [4a]: תרגום: 'אם לא היתי חושש היתי אומר - פתיחה מקובלת של דברי ענוה לפני הצעת דבר חידוש גדול.

הערה [5a]: במאה ה-17 מתחזקת העמדה כי 'חי מוצאו מחי' ואין בריאה ספונטנית. זאת במיוחד לאור מחקרו של האטלקי פרנצסקו רדי משנת 1668. עמדה זו נתקבלה כסגורה רק במאה ה-19 עם מחקריו של פסטר שגילה כי גם חיידקים לא נוצרים ספונטנית.

הערה [6a]: כוונתו לחידושו של קופרניקוס [1473-1543] המודל ההליוצנטרי.

כ"ד חשוון תשע"ב בחשוון תשעב

ראיתי פסק מעלת כבוד תורתו על הכינים ואמרת י"ש וי"ש אע"ג דמגדג לסברא בכל מכל כל, יען להחמיר ולא להקל אנן קיימי... והחוקרים הודיעו בראיות ברורות דאין מין בא מן העיפוש ואין הביצים מתהווים מן הזיעה אלא מן בעלי חיים. וחכמי ישראל שחזרו והודו לחכמי אומות העולם... הורו באצבע דלאו כל מילי דאתאמרו [=שנאמרו] בגמרא מפי הקבלה הם. אלא דחכמי ישראל דברו לפעמים גם הם מפי השכל והחקירה האנושית ולא מפי הקבלה... ואם בזמנינו איכא ואיכא [=יש ויש] חכמי אומות העולם הסוברים כקאפערניקוס דגלגל קבוע לא מעטו הסוברים גם כן ומוכיחים להיפך והדברים ההם אינם כחכמה לימודית היינו מאטהעמאטיקע שיוכל האדם להביא ראיות ברורות ואמיתיות ומופת חותך עד אשר לא ישאר לבעל דין לחלוק.

יו? כדי לאשש את עמדתו ולהפיל את ראיית רב מן הסוגיה בפסחים – מה הוא נאלץ לעשות [ביחס לגישת זו? – מתוך פרספקטיבה היסטורית עד זמנינו?]
 ת הסוגיה מוצגת לפניכם גישה מפשרת, אחת ממגוון עמדות, המציע דרך שבה אין צורך להכריע מי יותר בעל סורת הדתית או המדע – ביחס לתמונה נכונה של המציאות. שימו לב לגישתו לחידושי המדע...
 ן נוגע לאיסור אכילת תולעים ושרצים – אך מה לעשות שמתברר שהם נמצאים בכל מקום...

ערוך השולחן יורה דעה סימן פד אות לו.

יש מי שכתב בשם חכמי הטבע והמסתכל בזכוכית המגדלת שקורין ספאקטיווא יראה בחומץ מלא תולעים... אמנם שמעתי שבכל מיני מים וביחוד במי גשמים – מלא בראים דקים שאין העין יכולה לראותם, ובילדותי שמעתי מפי אחד שהיה במרחקים וראה דרך זכוכית המגדלת עד מאד כרבות פעמים במים כל המיני בראים. ולפי"ז אין אנו שותים מים [הרי יש בהם יצורים קטנים שאסורים באכילה – ע"ק]... אמנם האמת הוא דלא אסרה תורה במה שאין העין שולטת בו דלא ניתנה תורה למלאכים, דאל"כ הרי כמה מהחוקרים כתבו שגם כל האוויר הוא מלא בראים דקים מן הדקים וכשהאדם פותח פיו בולע כמה מהם, אלא ודאי דהבל יפצה פיהם, ואף אם כן הוא כיון שאין העין שולט בהם לאו כלום הוא.

ית גדולה, שיש בה התנגשות בין מדע להלכה, היא סוגיית זיהוי אבהות. על המידע המדעי יש אפשרות לשלול זות] אבהות בדרך של בדיקת דם. האם זיהוי זה [השלילי או החיובי] יתקבל גם בבית הדין הרבני או על פי גילה זו מגוון היבטים, אנו נעסוק רק בהיבט הממוקד של ההתנגשות או של ההתנגשות כביכול.
 זון עוסק בחובת האב במזונות בנו. "האב" טוען שאינו האב, אלא שבדיקות מדעיות המבוססות על בדיקת דם ב.

שערי צדק ח"ב שער מ [הודפס לראשונה בשנת תשי"ז].

יח. כל מקום שאין שורת הדין מחייבת האב למזונות ילד זנונים, אין סומכין על בדיקה מדעית של דם הילד בדמיונו לזה של האב, שכן קבלה מר"ל שלשה שותפים באדם: הקב"ה אביו ואמו. אביו מזרעו הלוהב וכו' אמו מזרעת אודם וכו' והקב"ה נתן בו רוח ונשמה. וכל בדיקה מדעית מתבטלת נגד קבלתם הנאמנה של רז"ל שכל דבריהם נאמרו ברוח הקדש, ברוך שבחר בהם ובמשנתם.

יקת הדם הליכה נגד חז"ל? הדבר קשור לדברי התלמוד [ואולי אף לנוסח מסויים שלהם].

נדה דף לא א

תנו רבנן שלשה שותפין יש באדם הקדוש ברוך הוא ואביו ואמו מזרעו הלוהב שממנו עצמות וגידיים וצפרנים ומוח שבראשו ולוהב שבעין אמו מזרעת אדם שממנו עור ובשר ושערות ושחור שבעין והקדוש ברוך הוא נתן בו רוח ונשמה וקלסתר פנים וראיית העין ושמיעת האוזן ודבור פה והלך רגלים ובינה והשכל וכיון שהגיע זמנו להפטר מן העולם הקדוש ברוך הוא נוטל חלקו וחלק אביו ואמו מניח לפניהם....

הערה [7k]: הרב בן-ציון מאיר חי עוזיאל (1880 - 1953) היה הרב הראשי הספרדי הראשון של מדינת ישראל ואחד הרבנים הספרדים הבולטים במחצית הראשונה של המאה העשרים. נחשב כליברל יחסית לרבנים אחרים בדורו. בצוואתו כתב "... שמרו מכל משמר את שלום העם ושלום המדינה... האמת והשלום אהבו".

כ"ד חשון תשע"ב בשון תשעב

ה מצוייה במכתב הבא שנכתב עי ידי הרב הרצוג לאחד מרבני הערים שסבר כי אין לסמוך על הבדיקות לילת האבהות

ב' בסיון תש"ד.

לכבוד

ידי"ג הגאון הגדול המפורסם פאה"ד וכו' וכו'.... שלום וכוט"ס (=וכל טוב סלה)

לא אכחד כי כמעט בושתי ונכלמי מדברי כ"ג (=כבוד גדלו)... ביחס של ביטול כלפי בדיקת הדם מהבחינה השלילית, כלומר מבחינת האפשרות שיש לה לברר שאין זה בנו של זה. מה שייך לדבר על נאמנות הרופאים בדבר שנתקבל לברור מכל גדולי המדע הרפואי בכל העולם כולו, ר"ל אינם אומרים בשום מקום שקיבלו הלממ"ס (=הלכה למשה מסיני) שיש בבע"ח (=בבעלי חיים)... וא"א היה שימסור כך, הואיל והיום נתברר כשמש בצהרם שאין דבר כזה במציאות. ואולם הם ז"ל קיבלו את הנ"ל לאמת ובנו הלכות גדולות על ההנחה הזאת, הואיל ואריסטו קבע כך ונתקבל מפי כל החכמים שבעולם. ואיזה הבדל גדול בין המדע הרפואי שבימיהם ושבימינו, ובין הקשר שיש בין כל חלקי העולם, כאילו עיר אחת למה שהיה בימיהם ? ! אני זכרתי מתוך הקריאה בספרי הרפואה שזהו דבר שאין בו שום ספק, וכ"ת (=וכבוד תורתו) במכתבו מליט משמעות כאילו זו מחלוקת בין פוסקי הרפואה. במחכ"ג (=במחילת כבוד גדלו) טעות גמורה הוא מצדו. הנה לו העתק המכתב של המומחה הממשלתי הרפואי-משפטי, וגם יהודי נאמן לתורה. המפורסמות אין צריכין ראייה. הנה בא כבר הבעל לפני ותובע להוציא הפסק לפועל. אתם לא חוצים - יהי לכם אשר לכם, אנו נרחיב לו הזמן ואני מסדר הדבר פה ואודיע על ידיכם לצדדים אימתי עליהם לבוא. חבל שבעוד שהמדע הולך וקובש עלמות ומגלה סודי סודות, אם כי גם הוא טועה לפרקים, אנו בקשר לעניני מדע הנוגעים לתוה"ק (=לתורה הקדושה) משקעים ראשינו בחול כהעוף הידוע, ותו לא מיד. הכרחי שמעמיד מתוך הישיבות הק' (=הקדושות), מהעילויים שבהם, אנשי מדע בכל מקצוע כזה ולא נהי' זקוקים לאחרים בעניני פיזיולוגיה, כימיה, חשמל ובכל הנוגע לתוה"ק. על זה עוד נדבר אי"ה.

בברכת חג שמח וכוט"ס

מוקירי כערכו הנשגב

יצחק אייזיק הלוי הרצוג

רב הרצוג להפריד את התחומים ולהציל כל אחד במקומו?

לונתו נגד החולק עליו? מה טענת החולק?

ם הדתיים-מדעיים ששם הרב הרצוג במכתבו? מה הוא מבקש להשיג על ידי מימושן של מטרות אלו? מוצגת אנקדוטה מיוחדת שאולי מאפינת דיונים מסוג זה. בית הדין הרבני בחיפה מבקש לגשור בין מסורת זדעי וכותב בפסק דין שלו [ההדגשות שלי]:

פסק הדין

ברם אחרי בירור בזה, קובע בית הדין כי י"ל [יש לומר] שאין סתירה מהא דמוכח במסכת נדה הנ"ל דדם בא מן האם לקביעת המדע שאפשר לקבוע אבהות הילד על סמך בדיקות דמו של האב ושל הילד, כי הבדיקה מתייחסת לא רק לגוף הדם אלא לתאי ורקמות הדם וזה בא מכח האב גם כן...

זרופ' ד' פרימר במאמרו באסיא ח"ה עמ' 94

כבוד הרבנים בין 'גוף הדם' ו'תאי ורקמות הדם' עם כל הכבוד צריך עיון. מהו 'גוף הדם' בניגוד ל'תאי הדם'? ונוסף אודם של הדם שבודאי בא רק מהאם לפי הגמרא בנדה, הוא בא מהתאים האדומים שבדם שבהם עושים בדיקת

עליו העורך [הרב ד"ר מרדכי הלפרין]

'הבין את דברי ביה"ד הרבני בחיפה, בהנחה שאודם האמור בדברי חז"ל - היינו פרודות ההמוגלובין האדומות שבתוך לו האנטיגנים הקובעים את סוג הדם הם נמצאים על פני הקרום השומני של כדוריות הדם [הממברנה] ותכונות נים שעליו באות בירושה גם מהאב.

הערה [8k]: הרב ד"ר יצחק אייזיק הלוי הרצוג (1888-1959), תלמיד חכם ומנהיג ציבור, היה הרב הראשי האשכנזי של ארץ ישראל משנת 1936, ואחר כך של מדינת ישראל עד יום מותו. התן פרס ישראל לספרות תורנית בשנת 1958.

